

NİLÜFER GÖLE'DE BATI-DIŞI MODERNLİĞİ ANLAMAK*

UNDERSTANDING NON-WESTERN MODERNITY

Araş. Gör. İbrahim YÜCEDAĞ

Mardin Artuklu Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi

Özet

Bu çalışmada, Nilüfer Göle'nin modernliğe olan yaklaşımı irdelenmiştir. Göle'nin Batı'nın dışında bir modernlik düşüncesini ne şekilde temellendirdiği ele alınmıştır. Bu düşüncesini Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasıyla dile getirmiştir. Batı-dışı modernliğin temel dayanakları ve var olan klasik modernlik tanımlamasının farklı yönleri üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, Batı-dışı modernliğin teorik temelleri incelenmiştir. Göle'nin, Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasında düşünsel olarak çeşitli düşün adamlarının ve modernlik tanımlamalarının etkili olduğu görülmüştür. Ancak etkilendiği düşünce sistemlerini yeniden yorumlaması ve Batı-dışı modernlik kavramsallaştırması bağlamında yeniden açıklaması sosyolojide tartışılan Batı dışındaki toplumların gelişme modellerine katkı sağlayabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Modernlik, Batı-dışı modernlik, çoğul modernlik, alternatif modernlik, yerel modernlik.

Abstract

In this study, Nilüfer Göle's approach to the modernity was debated. Moreover, how Nilüfer Göle construct bases of idea of modernity outside the West. She conceptualized this idea as non-Western Modernity. Basic sources of non-Western Modernity and differences from classical concept of modernity were focused. In this outline, theoretical bases of non-Western Modernity conceptualization were analyzed. It is seen that intellectuals from different theoretical traditions and their conceptualizations of modernity were highly effected on Göle's conceptualization of non-Western modernity. However, it was seen that re-interpretation of theoretical systems which she was benefited from and re-explanation of these theories in the context of conceptualization of non-Western modernity may contribute to development models of non-Western societies.

Key Words: Modernity, non-Western modernity, plural modernity, alternative modernity, local modernity.

Giriş

Nilüfer Göle, modernlik konusuna kafa yoran sosyologlarımızdandır. Özellikle modernliğe yeni bir yorum getirme tarzı olan çoğul ya da yerel modernlikler konusunda önemli bir yere sahiptir. Şu farkla ki, çoğul modernlikler yorum ve kavramsallaştırmasını Batı-dışı modernlik kavramıyla ifade etmiştir. Bu kavram, Göle'nin kendisine aittir. Türk sosyolojisine yeni kavramlar kazandırmaya çalışmıştır. Zaten, onun sosyoloji anlayışına baktığımızda dinamik bir kavramsal zemine sahip olduğunu görürüz.¹ Bu çerçevede, Batı-dışı modernlik kavramını ortaya koymuştur.

* Bu çalışma yüksek lisans tezinin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş halidir.

¹ Göle, mühendislerin iktidarı, yükselen değerler, zayıf tarihsellik, tek aktör patolojisi, şimdiki zamanın yokluğu, liberal yanılı, radikal demokratlar, modern mahrem gibi bir çok kavram oluşturmuştur.

Çalışmalarında, Türk modernleşmesi özelinde hakim olan modernleşme algısına nasıl bir alternatif oluşturulabileceği üzerine eğilir. Modernliğe yeni bir bakış açısıyla yaklaşmak ister. Hâkim olan modernlik anlayışına karşı ve alternatif olarak, geleneksel diye nitelendirilen toplumların nasıl bir gelişme seyri izledikleri üzerinde dururken bu toplumların kendilerine özgü bir modernlik yaratıp yaratamayacakları konusunu tartışmaktadır. Sözgelimi, Türk modernleşmesinin var olabilmesi için nasıl bir dönüşüm yaşandığını, bu dönüşümde etkili olan aktörleri ve Batı'lı modernleşmeden farklı olan yanlarını anlamak çabasına girer. Çalışmalarını temellendirmek için de Batı-dışı modernliği teorize etmeye gayret eder. Göle'nin Batı dışı modernlik görüşünün özünü açıklamaya girişmeden önce onun modernlikten ne anladığını ortaya koymak gerekmektedir.

Modernlik ve Batı-Dışı Modernlik

Göle, modernliğin, Aydınlanma, Sanayi Devrimi, bireycilik, eşitlik ve laiklik gibi Batı'lı değerler² tarafından şekillendirildiğini belirtmiştir. Modernliğin temelinde Batı'lı değerlerin var olması Batı dışında kalan toplumların modernleşme konusunda Batı'yı örnek alması gerektiği gibi bir anlayışı doğurmuştur. Bu nedenle modernliğin, Batı toplumlarının geçirdiği dönüşümleri diğer toplumlara dayattığını ileri sürmüştür.

Bu iddiasının temelinde modernliğin evrensellik anlayışı vardır. Batı'da gerçekleşen gelişme aşamalarından Batı dışı toplumların da geçeceği anlayışı hâkimdir. Fakat Göle, modernliğin bu evrensellik iddiasına karşı çıkmıştır. Çünkü son dönem modernlik tartışmalarında, modernliğin kendini dönüştürdüğü; katı, evrensel söylemleri yeniden şekillendirmek zorunda kaldığı bir sürece girmiştir. Bu bağlamda modernliğin, “homojenleştirici pratiklerine ve benzeştirici stratejilerine”³ karşı eleştiriler getirmiştir. İleride de tartışacağımız gibi Batı dışı modernliği, modernliğin benzeştirici ve evrenselci anlayışına karşı olarak geliştirmiştir. Temelde modernliğin yerelden hareketle ortaya çıktığını savunmuştur.

Modernlik ve modernleşme arasında ayırım yapan Göle, Modernlik ve modernleşmenin temelde farklılıklar arz ettiğini bildirmiştir.⁴ “Modernlik, evrenselliği içermektedir. Modernleşme ise, farklı ülkelerin tarih ve kültürlerinden yola çıkarak çizdikleri güzergâhın adıdır. Başka bir deyişle, modernleşme zaten kendi içinde çoğuldur, diye düşünebiliriz. Fransa'nın Jakoben sanayi modernleşmesi ile İngiltere'nin piyasa ekonomisine dayalı liberal modernleşme modelleri farklılık taşımaktadır.”⁵ Modernlik evrenselken, modernleşme ise, daha yerel bir dokuya sahiptir.

Göle, yukarıda da değindiğimiz gibi, klasik modernliğin evrensel, tekçi ve evrimsel olarak ilerleme anlayışına eleştiriler yöneltmiştir. Batı dışındaki modernlik deneyimleri hâkim olan modernlik anlayışının eleştirilmesiyle anlaşılacaktır. Aynı zamanda bu eleştirilerini kendisinden önce yapılan bazı eleştirilerle birleştirmiştir. Bazı düşün adamlarının yerel, çoğul, alternatif modernlikler bağlamındaki görüşlerini referans almıştır. Göle'ye göre, modernliğe yöneltelen eleştirilerden olan çoğul, yerel ve alternatif modernlikler, modernliğe yeni bir açılım sağlama noktasında önemli bir yere sahiptir. Batı-dışı toplumların modernlik deneyimi, ileri sürülen modernlik tanımlarıyla

² GÖLE, Nilüfer; **The Forbidden Modern: Civilization and Veiling**, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1999, s. 7.

³ GÖLE, Nilüfer; **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 36.

⁴ Göle, modernlik ve modernleşme konusundaki görüşlerinde Touraine'den etkilenmiştir. Touraine'in modernleşmeyi “eylem halindeki modernlik” olarak tanımlaması Göle'de de yansımaları bulmuştur (TOURAINÉ, Alain; **Modernliğin Eleştirisi**, Çeviren: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 44).

⁵ GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, s. 162.

anlam bulacaktır. Zira, klasik modernlik anlayışında, modernliğin tek bir şekilde gerçekleşebileceği, toplumların benzer aşamalardan geçerek modernleşebileceği varsayılmıştır. “Geri sayılan ülkelerin gelişmelerine de Batı öncülük edecektir” anlayışı savunulmuştur. Göle, bu bakış açısına karşı çıkar. Dikkatleri Batı dışı toplumların kendi iç dinamiklerine çekmeye çalışır.

Batı-Dışı Modernliğin Üzerinde Yükseldiği Modernlik Eleştirileri

Göle, modernliğe yöneltilen eleştiriler bağlamında “çoğul modernlikler” üzerinde durmuştur. Batı-dışı modernliği bu modernlik eleştirisi bağlamında temellendirmeye çalışmıştır. “Çoğul modernlikler”⁶, “tek güzergâhlı, kültür dışı modernlik anlatımı yerine, modernliğin çok güzergâhlı ve kültür-bağımlı yeni bir okumasını getirmek istemektedir. Hatta Batı modernliğinin kendi içindeki farklılıklarını gün ışığına çıkararak, tekçi bir modernlik anlatımını, Batı’nın merkezinden eleştirmekte, Batı modernliği diye bütünsel bir kategorinin neredeyse olamayacağını düşündürmektedir.”⁷ Çoğul modernlik kavramsallaştırması, modernliği farklı kültürel havzalardan hareketle zenginleştirmektir. Temelde modernliğin çoğulcu karakterine vurgu yapılmış ve tek bir biçimde varlık gösterdiğine karşı çıkmıştır. Göle, çoğul modernliklerin kendi içinde farklılıklar barındırdığını ileri sürmektedir. Bu iddiasını da modernlik-modernleşme kavramlarının farklı anlamsal temelleri üzerine inşa etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, modernlik, evrensel bir anlama işaret ederken, modernleşme ise, modernliğe giden yolların farklılığı esasına dayanmaktadır. Ancak, bu durumun, farklı kültürel deneyimler arasında aşırı bir görecelilik yaratabileceğinin bildirmiştir. Modernliğin çoğulcu tanımının, hem Batı’nın egemenlik ilişkisini hem de modernliğin evrensellik iddiasını anlamsız kılacak bir potansiyel taşıdığını düşünmüştür. Çünkü Göle, çoğul modernliklerin, “Batı’nın Batı-dışı ülkelerdeki egemenliğinin bir yansıması olduğunu söyler.”⁸ Modernliği, temelde güçlü olanın güçsüz olanı hâkimiyeti altına alması ve geri sayılan toplumların gelişmiş toplumlara öykünmesi olarak değerlendirmiştir.⁹ Dolayısıyla bu hâkimiyet toplumsal gelişme ve değişme modellerinin oluşumu ve bilginin üretimi noktasında bir güç dengesi doğurmaktadır.

Göle’nin Batı-dışı modernlik anlayışını temellendirirken üzerinde durduğu diğer kavramsallaştırma ise, “*alternatif modernlik*”tir. Alternatif modernlik, Batı’nın dışında,

⁶ Çoğul modernlikler, Göle’den önce bir çok düşün adamı tarafından üzerinde çalışılmış bir konudur. Yani Göle’nin kendi ürettiği bir görüş değildir. Kendisinden önce, Eisenstadt, Taylor ve Levy gibi düşün adamları çalışmıştır. Göle, kendi kavramsallaştırması olan Batı-dışı modernlik anlayışını bu düşün adamlarının fikirlerinden hareketle oluşturmuştur. Ayrıca bu düşün adamlarının görüşleri için bkz. EISENSTADT, Shmuel Noah; **Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim**, Çeviren: Ufuk Coşkun, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007; TAYLOR, Charles; **Modern Toplumsal Tahayyüller**, Çeviren: Hamide Koyukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006; LEVY, Marion J.; **Modernization and the Structure of Societies: a Setting for International Affairs**, Princeton University Press, Princeton, 1996.

⁷ GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, s. 162.

⁸ YILDIRIM, Ergün; **Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 120.

⁹ Göle, bu iddiasını Elias’ın **Uygurlik Süreci** adlı 2 ciltlik çalışmasından hareketle oluşturmuştur. Elias, uygarlaşma/modernleşme fikrinin temelde güçlü toplumların güçsüz toplumları ‘medenileştirmek’ amacına hizmet ettiğini savunmuştur. Ancak Batı’nın egemenlik ilişkisine dayanan bu anlayış, geri sayılan toplumların daha da geri kalması sonucunu doğurmuştur. Çalışmamızın ikinci bölümünde bu konuda ayrıntılara girilecektir. Ayrıca Elias’ın bu konudaki fikirleri için bkz. ELIAS, Norbert; **Uygurlik Süreci Cilt 1: Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**, Çeviren: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005; ELIAS, Norbert; **Uygurlik Süreci Cilt 2: Toplumun Değişimleri Bir Uygurlaşma Teorisi İçin Taslak**, Çeviren: Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Batı modernliğine alternatif bir modernlik anlayışını çağrıştırmaktadır. Alternatif modernlik, Batı modernliğini referans almıştır. Aynı zamanda Batı modernliği dışında yeni bir modernleşme anlayışı olabileceği varsayımını da ileri sürmektedir. Alternatif modernlik, “modernliğin tanımını değiştirebilecek olan yeni deneyimlerin varlığını varsaymaktadır. Alternatif modernlik, farklı kültürel güzergâhlarla yetinmeyip, fark yaratma, varolan modernlik modelini aşma sorusunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda yeniliğin taşıyıcılığını yapabilir.”¹⁰ Ancak, bu modernlik anlayışı, çoğul modernlik gibi, eksik anlamalara sebep olmaktadır. Alternatif modernlik, topyekûn bir değişme isteğine sebep olabilecek bir potansiyel taşır. Göle, bunun Batı modernliğinin eleştirilmesinin de ötesinde reddedilmesine sebep olacağını bildirmiştir. “Daha siyasi, istence bağlı, gönüllü bir değişim modelini akla getirmektedir. Halbuki modernlik olgusu siyasi aksiyona tabi olmayan daha karmaşık, çok aktörlü ve melezlenmeyle gelişen bir serüvendir. Öte yandan, alternatif kavramı ‘otantik’ bir farklılık aratışını da beraberinde getireceği ölçüde zorlayıcı, dayatıcı fikir ve eylemleri de beraberinde getirebilir.”¹¹ Göle’nin buradaki temel kaygısı, alternatif modernliğin, modernliği kökten reddetmeye sebep olacağına ilişkindir. Çünkü alternatif modernliğin, Batı modernliğini referans almasına karşın, modernliğe yeni bir açılım sağlarken modernliğin reddine sebep olabileceği endişesini taşıması söz konusudur.

Göle’nin üzerinde durduğu ve aynı zamanda Batı-dışı modernliğin üzerinde yükseldiği diğer bir modernlik kavramsallaştırması ise, “*yerel modernlik*”tir. Yerel modernlik, modernliğin daha içerden, yerel pratikler bağlamında okunmasıdır. Modernliğin anlamsal düzeyinin yerel dokular yardımıyla yeniden şekillendirilmesidir. “Yerel modernlik kavramsallaştırması, Batı-merkezli modernlik okumalarından çıkıp çevreye, ötekine, tikel pratiklere yönelmekte, bizi yeni melezlenme şekillerini anlamaya yaklaştırmakta ve sosyal bilimsel lisan tarafından kavramsallaştırılmamış, dillenmemiş bir alana sokmaktadır.”¹² Yerel modernlikler toplumların daha yerel, mikro özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. Modernliğin yerel değerlerle örülmesine kaynaklık eder. “Yerel modernite kavramı Batı-dışı ülkelerdeki modernitenin yerli niteliğini ifade eder. Bu kavram, modernitenin bu ülkelerin tarihinin, tahayyülünün, toplumsal pratiğinin dışında kalan bir olgu olmadığını varsayar. Daha şiddetli, yolundan sapmış, bozulmuş modernite biçimlerini veya sadece Batılı olmayan bir bağlamda modernitenin sahipleniş tarzlarını incelemeyi önerir.”¹³ Göle, bu tespitleri yaptıktan sonra, yerel modernlik anlayışının eleştirisi üzerinde durur. Ona göre, modernliği yerel olarak nitelemek, Batı temelli bilgi sistemlerini aşmamak anlamına gelecektir. Bu da bilginin üretiminde içe kapanma, yerelle sınırlı kalma problemini doğuracaktır. “‘Yerel’ nitelemesi bir uygulamanın genel, evrensel bir erime sahip olmadığını, bilinçsiz bir coğrafi mekân, verili bir kültürel çağ içinde kaldığını, dolayısıyla sınırlı olduğunu ifade eder. Oysa modernite, yerlere, geleneklere, dinlere göre bir köklerinden kopuş sürecini de beraberinde getirir.”¹⁴ Modernlik ve mobilite (akışkanlık) birbiriyle ilişki içerisindedir. Modernliğin yerel etiketiyle anlamlandırılmasının, modernliğin mobilite özelliğinin reddini beraberinde getireceğini savunmuştur.¹⁵ Göle, ortaya şöyle bir sorunun çıkacağını ileri sürmüştür: Hangi kültür, evrensellik taşımaktadır? Ve bu evrensellik

¹⁰ GÖLE, Nilüfer; “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt: 3 Modernleşme ve Batıcılık** (iç.), Editör: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 58.

¹¹ GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, s. 163.

¹² GÖLE, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, s. 58–59.

¹³ GÖLE, Nilüfer; **İç İç Girişler: İslam ve Avrupa**, Çeviren: Ali Berktaş, Metis Yayınları, 2009, s. 95.

¹⁴ **A. g. e.**, s. 81–82.

¹⁵ GÖLE, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, s. 59.

kriteri nasıl ve kim tarafından belirlenecektir? Dolayısıyla bu sorulara cevap vermekte sıkıntılar yaşanmaktadır.

Modernlik, giderek farklı kültürel havzalara açılmıştır. Batı dışında bir çok toplumun direkt ya da dolaylı olarak dâhil olduğu bir proje haline gelmiştir. Peki, hemen her toplumu az ya da çok etkileyen modernlik, Batı dışında kalan dünyada nasıl anlam bulmuştur? Batı'nın temel dinamikleri, Batı-dışı toplumlarda işlevsel midir? Batı-dışı toplumların gelişme çizgisi nasıl bir güzergâh izleyecektir? Göle, Batı-dışı modernlik anlayışını temelde bu sorular bağlamında biçimlendirmiştir.

Göle, “modernliği, Avrupa/Batı merkezli kökenlerinden kopararak farklı bir tarih ve coğrafyanın kökeni içine yerleştirmeye çalışır. Modernlik, Batılılaşma politikasından ayrılarak tarihsel medeniyetin ve kültürün temelleriyle barıştırılmaya çalışılır.”¹⁶ Bu nedenle “Batı-dışı modernlikler” üzerinde durur. Çoğul modernlik, alternatif modernlik ve yerel modernlik gibi kavramsallaştırmalarla şekillenen modernlik eleştirisine yeni bir açılım kazandırma isteği, Göle tarafından “Batı-dışı modernlik” kavramsallaştırmasıyla ifade edilmiştir. Zira, modernliğin, “Batı’da bile, çeşitli ulusal tarih ortamlarında farklı kırılmaları olmuştur, ki bu da söz konusu tahayyüller diğer medeniyetlere dayatıldığı veya onlarca benimsendiği zaman, Batı’lı formların basit bir tekrarını beklemememiz gerektiği yönünde bir uyarıda bulunur bizlere.”¹⁷ Batı-dışı modernlik, Batı’nın modernlik üzerindeki tekeli kırma girişimidir. “Çoğul modernlikler projesi, ‘Batı Modernliği’nin tek medeniyetçi anlatımlara karşı bir meydan okumadır. Bu proje, Batı modernliğinin, izlediği tarihsel ve entelektüel güzergâhın yan patikalarında bastırılmış, marjinalleştirilmiş ya da sadece unutulmuş bazı çoğulcu özelliklerini yeniden gündeme getirmeyi denemektedir. Bu proje aynı zamanda, diğer kültür ve medeniyetlerin modernleşme deneyimlerine yeni bir okuma tarzı da getirmeye çalışmaktadır. Modernlik şu anda Batı’nın dışındaki çeşitli ortamlarda yeniden sahiplenildiği, reddedildiği, bozulduğu ya da sadece yeniden şekillendirildiği ve üretildiği haliyle, yerleşik analiz kurallarına hem tarihsel hem entelektüel bir itiraz noktası oluşturuyor. Batı’yı merkez konumundan çıkarmak, modernlik üzerine kenardan, Batı-dışı bir perspektifle düşünmek, modernitenin sınırlarını açığa çıkarabilir, yeni kavramsallaştırmalar üretebilir ve modernliğe ilişkin önemli sorular ortaya koyabilir.”¹⁸ Göle, “Batı-dışı modernlik” kavramsallaştırmasıyla modernliğin içerden okumasını amaçlamaktadır. “Modernite anlatısının içinde yer aldığı bilişsel çerçeve fiilen nasıl aşılabilir? Değişmeyen bu çerçeveyi kırıp modern bilinç aynasını aşabilmek için, Avrupa bakışında bir merkez kayması gerçekleştirmek, Avrupalı ve müslüman, ikili bir perspektifi benimsemek gerekiyor. Sosyolojik çalışmayı kültürler arası uygulamaların eşzamanlı çevirisi olarak, iki arada bir derede, kesişme aralıklarında, temas ve karşılaşma bölgelerinde yapılan bir çalışma olarak görmek.”¹⁹ Çoğul modernlikler projesi, modernliğin toplumları sınıflandırıcı mantığından ziyade, iç içe geçmiş dinamiklerine ağırlık vermiş, böylece modernliğin tüm toplumları kapsayan, evrenselci ve evrimci anlayışına karşı çıkmıştır. Modernlik modeli ile toplumların çoğulculuğunu birleştirmeye çalışırken farklı modernliklerin mümkün olup olmadığı

¹⁶ YILDIRIM, **Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı**, s. 42.

¹⁷ TAYLOR, Charles; **Modern Toplumsal Tahayyüller**, Çeviren: Hamide Koyukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 152. Taylor’un burada yaptığı, ince de olsa bir modernite eleştirisidir. “Bu eleştiri moderniteyi reddetmeye değil, onu değiştirmeye yani farklı veya çoklu modernitelere yöneliktir” [DALLMAYR, Fred R.; “Global Modernleşme: Farklı Bir Modernitelere Doğru mu?” **Modernleşme, İslâm Dünyası ve Türkiye** (iç.), Çeviren: Recep Şentürk, Editör: Sabri Orman, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 53].

¹⁸ GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, s. 134.

¹⁹ GÖLE, **İç İç Girişler: İslam ve Avrupa**, s. 12.

konusunda düşünmeye itmiştir. “Bu yaklaşım medeniyetlerin kendine özgü niteliklerini sadece onların Batı modeline ne kadar yakınlaşmış olduklarıyla değil, aynı zamanda kendi terimleriyle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Daha da ötesi bu yaklaşım, modernlik pratiğini değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip önemli uzaklaşmalar anlamına gelen farklı deneyimlerin varlığının da mümkün olduğuna işaret etmektedir. Bunlar modernliğin daha yüksek, ‘alternatif’ biçimlerinin mümkün olup olamayacağı sorusunu sormaktadırlar.”²⁰ Göle’nin modernliğe getirdiği eleştirilerin temelinde, “evrimciliğin hem katı hem de yeni formlarına, kültürel faktörlerin yalnızca modernleşme sürecini aksatan yönleri itibariyle gündeme getirilmesine, toplumları belli işlevsel zorunluluklara tabi sistemler olarak değerlendiren yapısal işlevselci çizgiye ve modernleşme süreçlerinin gelenek-modernlik sorunsalı ile sınırlandırılması”²¹ vardır. Bu bağlamda Göle, Türk modernleşmesini Batı-dışı modernlikler çerçevesinde değerlendirmiştir. Batı-dışı modernlikler kavramsallaştırmasında ona göre, temelde iki iddia vardır. Bunlardan birincisi modernliğin; ikincisi ise, bilginin yeniden üretimidir.²² Çünkü, bilgi, iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Bilgi ile iktidar arasında önemli bir ilişki vardır.²³ Bu gerçekliğin doğru anlaşılması, modernlikle Batı-dışı toplumlar arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya çıkarmıştır. İktidar-bilgi arasındaki ilişki, medeniyet tanımlarının temelini oluşturmuştur. Medeniyet kavramı, modernleşmeyi yaratan Batı’nın tarihsel üstünlüğüne işaret etmiştir.²⁴ Bu üstünlük kaygısı, Batı’lı toplumları Batı-dışı toplumlar karşısında daha ileri bir konumda gibi göstermiştir. Medeniyet kavramıyla kültür kavramı farklı anlamları ifade etmiştir. “Alman ‘*Kultur*’ kavramı kendine özgü olanın ifadesidir, böylelikle milli farklılıkları önemser; buna karşılık Fransız ve İngiliz ‘medeniyet’ kavramı, daha evrensel bir yaklaşımla, halklar ve ülkeler arasındaki farklılıklar üzerinde durmaz. Medeniyet erişilmesi gereken bir idealdir. Geçmişle değil, gelecekle tanımlanmaktadır.”²⁵ Geleceğe yapılan bu atıf, modernleşmenin de temelini oluşturmuştur. Medeniyet kavramı, Batı’yı kendisiyle aynı çağı paylaşan ancak Batı’dan daha geri sayılan toplumlardan ayırmak için kullanılmıştır. Medeniyet, değer yargısından bağımsız değildir. Batı’nın üstünlüğüne atıfta bulunarak Batı’ya özgü olan kültürel modele evrensel bir nitelik kazandırmaya çalışır. Medeniyet, “Batı’lı öz bilinci ifade etmek için kullanılır. ... Bu kavram, Batı’lı toplumların son iki ya da üç yüzyıl boyunca daha önceki toplumlardan ya da o günkü daha ‘ilkel’ toplumlardan farklı olarak sahip olduğuna inanılan şeyleri anlatmak için kullanılır. Batı’lı toplumlar bu kavramla kendilerine ait özellikleri ve övündükleri şeyleri ifade etmeye çalışırlar.”²⁶

Göle, yukarıda açıklamaya çalıştığımız modernlik kavramsallaştırmalarının, Batı’nın dışındaki modernlik anlatımlarını doğru tahlil etmede yetersiz kaldığını bildirmiştir. Her bir kavramsallaştırma modernliğin belirli bir yönü üzerinde durarak bazı temel iddialar taşımıştır. Ancak bu iddialar tek başına yetersizdir. Çünkü,

²⁰ GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, s. 135.

²¹ ALTUN, Fahrettin; **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 113.

²² GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, s. 159.

²³ FOUCAULT, Michel; **İktidarın Gözü**, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 35.

²⁴ GÖLE, Nilüfer; “The Quest for the Islamic Self within the Contest of Modernity”, **Rethinking Modernity and National Identity in Turkey** (iç.), Editör: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, University of Washington Press, Seattle and London, 1997, s. 85. Göle’nin bilgi iktidar arasında gördüğü ilişkiyi, Foucault ve Elias’ın fikirlerinden etkilenerek ileri sürmüştür. Elias, medeniyetin egemenlik ilişkisini yansıttığını, aynı zamanda Foucault da bilgi ve iktidar arasında önemli bir bağın bulunduğunu ileri sürmüştür.

²⁵ GÖLE, **Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme**, s. 84.

²⁶ ELIAS, **Uygarlık Süreci Cilt: 1**, s. 73.

modernliğin Batı dışı toplumlarda ortaya çıkış ve gelişme sürecinin farklılığı, modernliğe yüklenen anlamın da farklılık göstermesine neden olmuştur. Buradaki amaç, daha genel, yukarıda tanımlanan kavramsallaştırmaları da içeren, yeni bir terminolojik düzey oluşturmaktır. Kavramların, tek başına anlamsal bütünlükten yoksun oluşu anlayışından hareket eden Göle, bunun yerine tüm bu kavramsallaştırmaları barındıran ‘Batı-dışı modernlik’ kavramını kullanmıştır.

Göle’nin Batı-dışı modernlik anlayışı, “toplumu yeniden kurgulamaktan ziyade toplumu yeniden anlamaya yönelik olan bir kavramsallaştırma girişimidir.”²⁷ ‘Çoğul modernlik’, ‘alternatif modernlik’, ‘yerel modernlik’ kavramsallaştırmalarına karşı, ‘Batı-dışı modernlik’ kavramını tercih etmiştir. Batı-dışı modernlik, modernliğin farklı perspektiflerle, özellikle Doğu toplumlarının periferisinden yapılan bir değerlendirmeyi içermiştir. Batı-dışı modernlik anlayışının çoğul ya da alternatif modernliklerden farklı olduğunu, ancak onları dışlamadan aralarında bir sentez oluşturarak temellendirmiştir.

Modernliğe, hâkim anlayış olan Batı’dan bakmak yerine, modernliği daha içeriden, Batı’nın dışından anlamaya çalışmıştır. Bu çabasının temel nedeni, modernliğin Batı’yla mutlak bağlarını kaybetmeye başlaması, modernliğin temel dinamikleri olarak görülen niteliklerin Batı dışı toplumlar tarafından yeniden yorumlanması olarak ifade edilebilir. Göle, modernliğin yeni bir okumasının ancak ve ancak Batı dışından bir çabayla olabileceğini ifade etmiştir. “Tek tip modernlik var kafamızda: Batı tipi modernlik. Batı’nın kültürüyle, yani Rönesans, Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi ve iletişim çağıyla anlam bulmuş modernlik. Batı-dışı modernlik de, dolayısıyla tek tip modernliği aşan bir modernlik olma iddiasındadır.”²⁸ Bugün, hâkim olan büyük söylemlerden, modernleşmenin Batılılaşmayla eşit görüldüğü evrenselci anlayışlardan farklılıklara doğru bir yönelmenin olduğu görülmektedir. Yereli ön plana çıkaran anlayışlar hâkimdir. Bu nedenle, “Batı-dışı modernlikler üzerine bilgi üretebilmenin şartının Batı-merkezli teorileri değiştirebilmek olduğunu söyleyebiliriz.”²⁹

Batı-dışı modernlik, Batı’yı merkezden kaydırarak modernlik üzerine yeni bir dil üretme çabasıdır. Yani yerel olguların analizine evrensel bir dil kazandırmayı amaçlamıştır. “Batı dışı toplumları ikinci el bir modernite anlatısıyla çözümlmek yerine, Batılı olmayan toplumları modernite sorunsalının merkezine taşıyarak, yalnızca bu toplumlar üzerine ‘yerel’ bilgi üretmekle kalmayıp, modernliğin kendisine yeni bir okuma”³⁰ getirme girişimidir. Bu yeni okumayı, Batı’lı modernlik anlayışıyla değil, Batı dışı toplumların kıyısından, modernliğe yeniden bakarak yapmayı amaçlamıştır. Hâkim olan Batı’lı modernlik anlayışını reddetmeden, ancak salt olana da bağlı kalmadan modernliği yeniden yorumlamaya çaba göstermiştir. Modernliğin Batı’yla eşleştirilmesini eleştirirken Batı’nın dışındaki toplumların da bu süreçte yeni bir sözünün olabileceğini savunmuştur.

Batı-dışı modernlik kavramı, Batı’nın dışında kalmışlığı değil, modernliğin içinde ama Batı’dan farklı bir perspektifi içermektedir. Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmalarını oluştururken önceki modernlik kavramsallaştırmalarını tamamen reddetmemiştir. Varolan modernlik görüşlerinin yeni bir düzeyde okumasını yapmıştır. Bu okumayı hem kavramsal hem de teorik boyutlarıyla gerçekleştirmiştir. Kendisinin belirttiği gibi, “Batı-dışı modernlik kavramını kullanmam kuşkusuz diğer

²⁷ GÖLE, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, s. 57.

²⁸ GÖLE, Nilüfer; **Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk**, Hazırlayan: Zafer Özcan, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003, s. 91.

²⁹ GÖLE, Nilüfer; “Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen”, **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 2, 1998, s. 61.

³⁰ GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, s. 163-164.

kavramsallaştırmaların dışlanması anlamında okunmamalıdır. Hatta tersine Batı-dışı modernlik kavramını daha iyi anlamının yolu diğer kavramlarla ilişkilendirmek ve birbirine eklemektir. Her kavramın kendi içinde sınırları olmakla beraber, her biri farklı kuramsal açılımlar getirmektedir. *Çoğul modernlikler* yaklaşımı tekçi ve kültür dışı modernlik anlatımlarının aşılmasını sağlamakta; *yerel modernlik* mekân, zaman ve kültür bağımlı, modernliğin daha bir içerden yerli okumasını yapmakta; *alternatif modernlik* kavramı ise, varolan modernlik modelini aşabilecek, yeni bir modernlik tanımı ve oluşumu olup olamayacağını sorgulamaktadır.³¹ Batı-dışı modernliği, çoğul, yerel ve alternatif modernlik üzerine inşa etmiştir. Yani, Batı-dışı modernliği, yerel, çoğul ve alternatif modernliğin birleşimi ve bunların geliştirilmesi temelinde yeniden inşa etmiştir.

Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasının teorik temellerini şu şekilde oluşturmuştur: 1) *Merkez dışı Batı*, 2) *Eş zamanlı modernlik*, 3) *Ekstra Modernlik*, 4) *Geleneksizleşme*. Bu temelden hareketle Göle, modernliğin Batı dışında nasıl algılandığını anlamaya çalışmıştır.

1) Merkez Dışı Batı

Merkez dışı Batı'yla modernliğin Batı'lı toplumlar dışındaki yansımalarına yine Batı dışından bakmaya çalışılmıştır. Batı dışı toplumları, modernliğin aynasında değil, modernliği Batı dışı toplumların aynasından yeniden okumuştur.³² Merkez dışı Batı anlayışıyla, Batı'yı tamamen reddetmek yerine, Batı'lı toplumların modernlik algısını anlamak istemiştir. "Tekrar edersek, Batı-dışı kavramı Batılı olmayan ama modernliğin etki alanına girmiş toplumlara işaret ediyor, yoksa, modernliğin dışında kalma durumuna değil. Zaten modernleşme tarihi bunu konu edinmiştir."³³ Dolayısıyla, Batı-dışı modernlik, Batı'lı olmayan toplumların modernlik konusunda, edilgen bir tavır alıştan etkin bir tavır alışı doğru gerçekleştireceği sürece kaynaklık edecektir. Bu anlayış modernliğin Batı'yla özdeş tutulması anlayışını kırarak beraberinde alternatif, çoğul modernliklerin var olabileceği konusunu gündeme getirecektir.

Göle'ye göre, bu konuda iki sorunla karşılaşmıştır. Bunların ilki, Batı dışında kalan toplumların modernliği değerlendirirken ortak bir hareket noktası oluşturup oluşturamadığıdır. İkinci sorun ise, modernlik ve Batı'nın iki ayrı gerçeklik olduğu kabul edildiğinde modernliğin sınırlarının ne olduğunun kim tarafından tanımlanacağı konusu, modernliğin kavramsal anlamda aşılması riskini ortaya çıkarmıştır.

Batı'lı olmayan toplumların ortak özelliği olarak, kendi tarihsel gelişmelerinde Batı'yı referans almalarını görmüştür. "Kendi tarihleri, toplumsal pratiklerini standart koyucu olarak kabul edilen Batı modernlik modeli karşısında dikey olarak çözümlenmekte, konumlandırırlar."³⁴ Bu konumlandırma, Batı dışındaki toplumların kendi içsel dinamiklerini Batı'ya bağlı olarak, Batı'lı bir gözle değerlendirmesine sebep olmuştur. Göle'ye göre bu durum, Batı dışındaki toplumları bir nevi yaralı bir bilince sevk etmiştir.³⁵

2) Eş Zamanlı Modernlik

³¹ A. g. e., s. 164.

³² GÖLE, "Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine", s. 60.

³³ A. g. m., s. 60.

³⁴ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 165.

³⁵ Göle, bu konuda Daryush Shayegan'dan etkilenmiştir. Shayegan'ın, az gelişmiş toplumları kültürel bir şizofreni içinde değerlendirmesi, Göle tarafından da aynen işlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. SHAYEGAN, Daryush; *Yaralı Bilinç: Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni*, Çeviren: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Batı-dışı modernliğin ikinci teorik boyutu, “eşzamanlı modernlik”tir. Göle, eşzamanlılık kavramını gündeme getirerek “merkezi, Batı’lı modernitenin dışına kaydırmayı ve Batı-dışı pratikleri onları herhangi bir ‘tarihsel geri kalmışlık’, ‘geçiş’ olgusu veya modernite eksikliği konumuna indirgemenin, sahip oldukları teorik verimlilikle birlikte ortaya koymayı kolaylaştırmaktadır. Batı-dışı pratikleri modernitenin kısmi, eksik bir versiyonu olarak görmek yerine, çağın içine oturtmaya”³⁶ çalışmıştır. Modernlik, toplumları geleneksel ve modern olarak sınıflandırmış, toplumlar arasında ortak deneyimler varsaymış ve bu toplumları bir hiyerarşiye tabi tutmaktan geri durmamıştır. “Modern olanlar ile gelenekseller, medeniler ile barbarlar, gelişmişler ile geri kalmışlar, merkezdekiler ile periferidekiler, ‘geriden gelenler’ anlamında bir kronolojik zaman farklılığına ve hiyerarşik konumlandırmaya tâbi tutulmuşlardır. Ara kategoriler –modernleşmekte olanlar, gelişmekte olanlar, yarı-periferidekiler gibi- listeye eklenmiş, ama kronolojik ve hiyerarşik farklılaşma analizlerin temel taşı olmuştur.”³⁷

Modernlik, ilerlemecilik anlayışına sahiptir. İlerleme kaynaklı olarak ilerlemiş ve ilerlememiş toplumları birbirinden ayırmıştır. İlerleme anlayışından hareketle, “ilerlemeci felsefe az gelişmiş, geleneksel toplumların da modernitenin güzergâhını takip edebileceği inancında toplumları birleştirmiştir”³⁸ belirlemesinde bulunmuştur. Bu inanç, modern olmayan/geleneksel toplumların, modern toplumların geçirdiği gelişme aşamalarından geçmesi gerektiği gibi bir anlayışa neden olmuştur. Modernleşmenin ilerleme anlayışı ideolojik bir niteliğe sahip olduğundan “ötekiler”i, kendisiyle aynı olmayanlar olarak tanımlar. Batı ‘öteki’yle ilişkisinin tanımına ideolojik bir zaman kavramı atfeder ve aralarındaki farklılığı zaman ve mekân içinde mesafe olarak kurgulayarak, Batı’lı olmayanlara ‘çağdaş’, kendisiyle ‘eşzamanlı’ olma hakkı tanımaz.”³⁹ Oysa, modernlik, içinde bulunulan çağa atıfta bulunmaktadır. “‘Çağdaş’ bugünkü zaman dilimi içinde, eş zamanlı demek. Çağdaşlaşmanın sözlük anlamı ise, ‘çağa uygun olmak’. Yani çağdaş olunmadığı için çağdaşlaşma bir proje olmaktadır. Batı toplumlarıyla eşzamanlı olunmadığından hareketle çağdaşlaşma kavramı kelimenin kökenine ters düşecek biçimde, bugünkü zamana değil geleceğe, ilerlemeye atıfta bulunmaktadır.”⁴⁰ Geleneksel toplumların modern Batı’lı toplumlarla aralarındaki gelişme farkını kapatmak için, modernleşmenin içinde bulunulan çağa yaptığı atıfları görmezden gelmiştir. Göle, bu nedenle Batı dışı toplumların çağdaşlaşma modeline ileride ulaşılabilir bir hedef gözüyle baktıklarını belirtmiştir. “Çağdaşlaşma, eşzamanlılığı içerdiği halde, biz ona sürekli gelecek tasavvuru atfettik. Çağdaşlaşmayı bugünkü zamana ait bir şey değil de, hareket halinde, ilerde elde edilecek bir ütopyayla özdeşletirdik.”⁴¹ Çağdaşlaşma kavramı, “geleceğe doğru bir yöneliş ve çağdaş hale gelme, yani Avrupalı olma isteğini”⁴² göstermiştir. Bu nedenle Göle, bu toplumları kendi tarihselliklerinin farkında olmayan toplumlar olarak nitelendirmiştir. Göle, burada Batı dışı toplumları tanımlamak için “zayıf tarihsellik” kavramını öne sürmüştür. Bu kavramı öne sürmesinin temel nedeni ise, Batı dışı toplumların modernlik konusunda Batı’ya öykümleridir. “Batı dışı toplumların tarihsel değişme çizgisini modernliğin kendi tarihinden çok modernliğe öykünme, gelişme tutkusu belirlemektedir. Zayıf

³⁶ GÖLE, **İç İç Girişler: İslam ve Avrupa**, s. 107.

³⁷ GÖLE, “Batı-Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, s. 60.

³⁸ GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, s. 166.

³⁹ A. g. e., s. 166.

⁴⁰ A. g. e., s. 7-8.

⁴¹ GÖLE, **Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk**, s. 135.

⁴² GÖLE, **İç İç Girişler: İslam ve Avrupa**, s. 107.

tarihsellik, modernliğin içsel ve yerel bir süreç olarak ortaya çıkmadığı toplumları tanımlamaktadır. Bu toplumlar, Batı modernliğinin izdüşümünde tarihlerini ve toplumsal, özne bilinçlerini değiştirmeye çalışmaktadırlar. Batı-dışı toplumsal aktörlerin ortak özelliği içinde yaşadıkları toplumu kendi eserlerinin, eylemlerinin neticesi olarak görmemeleri ve yabancılaşmalarıdır.”⁴³ Göle’ye göre, bu tür toplumlarda, toplumsal aktörler, toplumsal değişimde kendi dinamiklerinden hareketle bir bakış açısı oluşturamamıştır. Hem birey hem de toplum olarak kendilerine yabancılaşmış, kültürel anlamda şizofrenik bir durum yaşamışlardır.⁴⁴ O kadar ki, kendi geleneklerine yabancı, ‘alaturka’ gözüyle bakmışlardır. “Düşünün ki bir yabancı gözüyle kendimize bakıyoruz ve buna negatif bir değer atfederek. Burada müthiş bir şizofreni var. Alaturka neredeyse bizim gözümüzde kötü bir şeyle özdeş olmaya başladı. ‘Sen alaturka bir adamsın’ dediğimizde ‘Medeni davranmasını bilmeyen bir adamsın’ demek. ‘Bu kadın çok güzel ama alaturka’ dediğimizde, bu bir eksiklik, çirkinlik ifade ediyor. Toplumun estetik değerleri açısından düşündüğümüzde fevkalade ilginç bir hiyerarşi. Türk’e ait olan daha aşağıda.”⁴⁵ Bu nedenle modern olmak, özellikle Batı dışı toplumlar için bir öykünme, benzeme isteği olarak belirmiştir.

Kısacası, Göle, Batı-dışı modernliklerin kavramsallaştırılabilmesi için ön şartın, bilginin üretimi noktasında bir eşzamanlılık bilincinin oluşması olduğunu savunmuştur. “Batı’lı olmayan toplumların modernliğin ürünü olduğu kadar modernliği ürettikleri tezine, yani toplumsal pratiklerinin merak ve bilgiye değer bir yenilik tohumu taşıdıkları fikrine açılabilmenin ön koşulu, bu pratikleri modern zamanların içinde görmek ve onları zaten bilindiği varsayılan geçmiş dehlizlerin karanlığına, ya da yok olmaya mahkûm ‘geçici’, yani önemsiz kategorisine mahkûm etmemektir. Sosyal pratiklerin eşzamanlılığı, bilginin merkez/Batı tekeline kırdığı gibi Batı aydınınının da ‘avangarde’ ayrıcalığını kaldırmaktadır.”⁴⁶

3) Ekstra Modernlik

Göle’nin Batı-dışı modernlik görüşünün üçüncü teorik boyutu, “ekstra modernlik”tir. Ekstra modernlikle, modernliğin farklı yansımalar bulduğuna işaret edilmiştir. Ekstra modernliği, “modernite eksikliği çerçevesinde düşünmek yerine, Avrupa dışı modernitenin ‘ekstra’ görünümünden söz etmek daha yerinde olur. Onu hem Avrupa’nın ‘dışında kalan’, hem de bir ‘artısı’ olan, yani moderniteyi eksiltmeyen, tam tersine ona eklenen bir şey olarak görmek gerekir”⁴⁷ şeklinde yorumlamıştır. Göle, modernlik konusunda Batı ve Batı dışındaki toplumlar arasında tam bir benzerlik ve farklılıktan bahsetmenin mümkün olmadığını dile getirmiştir. “Batı-dışı toplumlarda modernlik, Batı ile simetri ya da tam bir dışardalık ve farklılık içerisinde değil, ama yarattığı ekstra modernlik diyebileceğimiz, aşırı modernlik ya da modernlik fazlasında anlaşılabilir.”⁴⁸ Ekstra modernlik, Batı’lı olmayan toplumların modernlik isteğini ifade eder. Ekstrayı hem Batı’nın dışında hem de Batı’yla birlikte düşünmemiz gerektiğini belirtir. Genel kanı, Batı dışındaki toplumların modernleşmek için bir eksik modernlik

⁴³ GÖLE, Nilüfer; **Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkincilere**, Metis, İstanbul, 2004, s. 11-12.

⁴⁴ Kültürel anlamda oluşan bu şizofreni durumu, toplumları varolan dinamikleri birbiriyle ilişkilendirememeye haline itmiştir. “Başka bir deyişle, şizofrenik deneyim birbirleriyle bağlantısız göstergelerin bir türlü uygun bir düzen içinde bir araya getirilemediği yalıtık bir deneyimdir” (SARUP, Madan; **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, Çeviren: Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004, s. 210).

⁴⁵ GÖLE, Nilüfer **Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk**, s. 51.

⁴⁶ GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, s. 168-169.

⁴⁷ GÖLE, **İç İç Girişler: İslam ve Avrupa**, s. 107.

⁴⁸ GÖLE, “Batı-Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, s. 63.

içerisinde olduğuna yöneliktir. Bu nedenle de anlaşılmasına gerek yoktur. Fakat Göle, modernliğe ekstra nitelmesini ekleyerek yaygın kaniya yeni bir açılım sağlamak ister. “Ekstra nitelmesini eklerken, aynı zamanda olağan dışı, alışıl gelmişin dışında, şaşırtıcı tarafları olabileceğini, yani ‘bilinmeye’ değer olduğunu, yani bilgi üretimine yönelik bir iddia taşıdığını söyleyebiliriz”⁴⁹ Göle, modernliği Batı’nın dışından bir perspektifle, ekstra modern olanın gözlemlenmesiyle irdelemeye çalışmıştır. Bu sayede modernliğe yeni bir açılım sağlanabilecektir. Sözgelimi, Göle’ye göre, “Batı’da kadınlar eğer ayrımcılığa uğramaktaysalar, Batı’nın gerisinde kalmış toplumlarda olsa olsa bu ayrımcılık daha da fazladır. Ayrımcılık kavramının cinsler arası egemenlik ilişkilerini tanımlamakta pek de aydınlatıcı olamayabileceği ya da kadınların farklı bir güzergâh izleyebileceği, hatta Batı’daki hemcinslerinden bazı alanlarda daha ‘ileri’ bir konumda olabileceği bu perspektiften anlaşılabilir.”⁵⁰ Göle’nin bu söyleminden hareketle, modern olmayan olarak nitelenen toplumların toplumsal yapılarına göre bazen öncü konumda olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü, Batı dışındaki toplumların toplumsal yapı özelliklerini, Batı’lı toplumsal özelliklere göre değerlendirmek zaten hâkim olan modernlik anlayışına yeni bir okuma getirmez. Bu nedenle de Batı’lı olmayan toplumların içsel dinamiklerinden hareketle ekstra modern olanın gözlemlenmesi gerekmektedir.

4) Geleneksizleşme

Göle’nin Batı-dışı modernlik anlayışının dördüncü ve son teorik temeli ise, “geleneksizleşme” anlayışıdır. Gelenek ve modernlik arasında bir kopukluğun varlığı sürekli olarak tartışılmıştır. Göle’ye göre, Batı dışı toplumlarda gelenekle modernlik arasında bir kopuş vardır. Temel iddiası şudur: Geleneksel toplumlar, geleneksel toplum klişesinin aksine, geleneksizleştirilmişlerdir.⁵¹ Bunun nedeni olarak, geleneksel toplumların geleceği yakalamak adına geçmişlerinden, geleneklerinden kopuşlarını görmüştür. Sözgelimi, Türk modernleşmesinin redd-i miras üzerine şekillendiğini ifade etmiştir. Bu reddedişin temelinde geleneklerin modernliğe engel teşkil ettiği anlayışı vardır. Başka bir deyişle, geleneksellik, modern olmayan her şeyi içeren bir kategori olarak görüldüğü için eleştirilmiştir.⁵² Dolayısıyla gelenekler ya reddedilmiş, yasaklanmış ya da göz ardı edilmiştir. Sonuç olarak da modernliğin gelenek üzerinde herhangi bir dönüştürücü etkisi olmamıştır. “Gelenekler, değişimin dinamik kaynakları olarak yeniden yorumlanıp modernliğin içerisine taşınmamış, bunun yerine dondurulmuş, folklorikleştirilmiş ya da müzeleştirilmiştir.”⁵³ Oysa Göle’ye göre, gelenekler, Daniel Brown’ın da belirttiği gibi, değişimi meşrulaştırmak için kullanılabilir gibi yok olmaya yüz tutmuş değerleri korumak için de kullanılabilir bir özelliğe sahiptir.⁵⁴ Batı dışı toplumlarda gelenekle modernlik birbiriyle uyumsuz, uyumsuz parçacıklar olarak ortaya çıkmıştır. Halbuki, modernlik, gelenekle iç içe olmalıdır. “Geleneksiz modernizm zaten modernizm değildir. Sadece kötü bir kopyadır, bir balon gibi özentidir. Özendirir, kendi de özentisi olabilir. Diğer taraftan, modernlikle alışverişi olmayan gelenek tutuculaşır. Ve boğucu bir hal alır.”⁵⁵ Modernliğin geleneğe bütünüyle karşı olması gerektiği anlayışına karşı çıkmıştır. Geleneği modernliğin karşıtı

⁴⁹ A. g. m., s. 64.

⁵⁰ A. g. m., s. 64.

⁵¹ GÖLE, **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, s. 172.

⁵² A. g. e., s. 47-48.

⁵³ A. g. e., s. 172.

⁵⁴ BROWN, Daniel; **Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 2.

⁵⁵ GÖLE, **Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk**, s. 77.

olarak görmek yerine, geleneğe modernlik içinden bir okuma getirmek gerektiği anlayışını savunmuştur. Geleneğin yereli ifade etmesi nedeniyle gelenekle modernlik zıt kavramlarmış gibi gösterilmiştir. Gelenek, modernliğin dışında tutulmaya çalışılmıştır. Modernin sürekli olarak yeniyeye yaptığı atıf, gelenekselin daha durağan bir yapı olarak algılanmasına neden olmuştur. Oysa Göle, modernliğin gelenekten bağımsız olamayacağını savunmuştur. “Biz geleneklerimizi bugüne taşınabilir, yaşanabilir hale getirmezsek unutulur. Modernlik, geleneklerin dokunulmaz kılınıp yitirilmesi değil, zamana uyarlanabilmesidir. Bizse geçmişle gelecek arasında köprü kurmak yerine gelenekleri yıkarak ilerliyoruz.”⁵⁶ Zira, modern toplumlar, geçmiş ve inançları silip atan bir toplum değil, eskiyi modern olanın içinde dönüştürebilen toplumlardır.⁵⁷ Yeninin eskiyle iç içe geçerek oluşabileceğini bildirmiştir. Bu, Göle’ye göre, modernliğin en temel özelliğidir. Zira, modernliğin temel niteliği modernliğin eleştirisini içinde barındırmasıdır.⁵⁸ Modernlik kendini sürekli eleştirerek ilerleyen bir programdır.⁵⁹ Eleştiriler, modernliğin yeni bir yüze kavuşmasını sağlamıştır. Göle, günümüzde modernlikle gelenek arasında bir yakınlaşmanın başladığını savunmuştur. Sözelimi, “Osmanlı antikalarından İzniklere, İzniklerden giderek Anadolu ilkel (*primitif* daha seçkince olacak) sanatına duyulan estetik ilgi alaturka mutfağın yeniden aranılan bir lezzet, bir lüks olması; Beyoğlu’nun kentsel bir şenlik örneği yapılmak istenmesi ... tüm bunlar kendiyle, geçmişle barışarak modern olmak isteyen Türk toplumunun kendini ifade biçimleridir.”⁶⁰ Bu da Batı-dışı modernlik bağlamında Türk modernleşmesini değerlendirmede önemli fırsatlar doğurmuştur.

SONUÇ

Göle, Batı-dışı modernlik kavramıyla modernliğin Batı dışı toplumdaki algılanış biçimine ışık tutmaya çalışmıştır. Batı-dışı modernlik kavramını kendisinden önce ileri sürülen bazı teorik çerçeveler bağlamında yeniden inşa etmiştir. Bu bağlamda, Batı-dışı modernlik kavramsallaştırması Göle’den önce de dile getirilmiştir. Sözelimi, S. N. Eisenstadt, M. Levy ve B. Moore gibi düşünürler, çoğul modernlikler üzerinde durmuştur. Göle ise, bu kavramsallaştırmaları farklı bir teorik ve kavramsal düzeyde yeniden ele almıştır. Batı-dışı modernlikler anlayışını hem kendisinden önce ortaya atılan kavramlarla hem de bunların eleştirisiyle yeniden şekillendirmiştir. Çoğul, yerel, alternatif modernlik anlayışlarının eksik yanlarını yeniden yorumlayarak Batı-dışı modernlik kavramına ulaşmıştır. Göle’nin modernliğe farklı bir açılım getirmek isteğinin temelinde, küreselleşmeyle birlikte küresel modernlik modellerinin güç kaybetmesi vardır.⁶¹

Batı-dışı modernlik, hem Batı’yı referans almış hem de Batı’dan bağımsız bir gelişme modeli olarak değerlendirilmiştir. Modernliğin yerel, alternatif ve çoğul okumasıdır. Bu okumada, tabii geleneğin önemli bir yeri vardır. Geleneğin, reddedildiği ölçüde değil, kabul edilebildiği ölçüde modernleşebileceğini savunur. Sözelimi Daniel Brown da, modernlikle geleneğin mutlaka birbirini reddetmesi gerekmediğini, ikisinin karışımıyla yeni değerlerin oluşabileceğini ileri sürer.⁶² Aynı şekilde Robert Bellah, Reinhard Bendix gibi bir çok düşün adamı da benzer vurgularda bulunmuştur.

⁵⁶ A. g. e., s. 42.

⁵⁷ TOURAINE, *Modernliğin Eleştirisi*, s. 354.

⁵⁸ BAUMAN, Zygmunt; *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 100.

⁵⁹ GÖLE, Nilüfer; “Giriş”, GÖLE, Nilüfer; *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması* (iç.), Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 12.

⁶⁰ GÖLE, *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 132.

⁶¹ YILDIRIM, *Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı*, s. 39.

⁶² BROWN, *Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought*, s. 2-3.

“Batı dışı toplumların gelişmesini toplumsal alanların modernleşmesine bağlayan Bellah, modernleşme sürecinin kültürde yer alan geleneksel unsurların tümüyle ortadan kaldırılmasını gerektirmeyeceğini ve hatta bu unsurlardan yararlanmanın mümkün olabileceğini öne sürer.”⁶³ Bendix’e göre ise, “modernlik ve evrensellik durumları, tümüyle geleneğin karşısında yer almamaktadır. Gelenek ve modernlik bütünüyle birbirini dışlamak zorunda da değildir.”⁶⁴ Buradan hareketle diyebiliriz ki, Göle de modernlik-gelenek ilişkisinde bu çizgiye yakın durmuştur.

Kısaca, belirtirsek, Göle, Batı-dışı modernlik kavramsallaştırmasıyla modernliğe yeni bir okuma getirmeye çalışmış ve yerel dinamiklerin önemine vurgu yapmıştır.

KAYNAKÇA

ALTUN, Fahrettin; **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

BAUMAN, Zygmunt; **Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları**, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

BROWN, Daniel; **Rethinking Tradition in Modern Islamic Thought**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

DALLMAYR, Fred R.; “Global Modernleşme: Farklı Bir Modernitelere Doğru mu?” **Modernleşme, İslâm Dünyası ve Türkiye** (iç.), Çeviren: Recep Şentürk, Editör: Sabri Orman, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 33-62.

EISENSTADT, Shmuel Noah; **Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim**, Çeviren: Ufuk Coşkun, Doğu Batı Yayınları, [Ankara, 2007](#).

ELIAS, Norbert; **Uygarlık Süreci Cilt 1: Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler**, Çeviren: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005. ELIAS, Norbert; **Uygarlık Süreci Cilt 2: Toplumun Değişimleri Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak**, Çeviren: Erol Özbek, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

FOUCAULT, Michel; **İktidarın Gözü**, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

GÖLE, Nilüfer; **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

GÖLE, Nilüfer; “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt: 3 Modernleşme ve Batıcılık** (iç.), Editör: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 56-67.

GÖLE, Nilüfer; “Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen”, **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 2, 1998, s. 55-62.

GÖLE, Nilüfer; “Giriş”, GÖLE, Nilüfer; **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması** (iç.), Metis Yayınları, İstanbul, 2000.

GÖLE, Nilüfer; “The Quest for the Islamic Self within the Contest of Modernity”, **Rethinking Modernity and National Identity in Turkey** (iç.), Editör: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, University of Washington Press, Seattle and London, 1997, s. 81-94.

GÖLE, Nilüfer; **İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa**, Çeviren: Ali Berktaş, Metis Yayınları, 2009.

GÖLE, Nilüfer; **Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

GÖLE, Nilüfer; **Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

⁶³ ALTUN, **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, s. 115.

⁶⁴ A. g. e., s. 122.

- GÖLE, Nilüfer; **Nilüfer Göle ile Toplumun Merkezine Yolculuk**, Hazırlayan: Zafer Özcan, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003.
- GÖLE, Nilüfer; **The Forbidden Modern: Civilization and Veiling**, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1999.
- LEVY, Marion J.; **Modernization and the Structure of Societies: a Setting for International Affairs**, Princeton University Press, Princeton, 1996.
- SARUP, Madan; **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, Çeviren: Abdülbaki Güçlü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004.
- SHAYEGAN, Daryush; **Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni**, Çeviren: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- TAYLOR, Charles; **Modern Toplumsal Tahayyüller**, Çeviren: Hamide Koyukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.
- TAYLOR, Charles; **Modern Toplumsal Tahayyüller**, Çeviren: Hamide Koyukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.
- TOURAINÉ, Alain; **Modernliğin Eleştirisi**, Çeviren: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- YILDIRIM, Ergün; **Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.